

HENK TEUNIS, *The appeal to the original status. Social justice in Anjou in the eleventh century* (Middel eeuwse Studies en Bronnen, XIC), Hilversum, Verloren, 2006, 155 pp. ISBN 90-6550-904-6

D. Heirbaut (Gent)

Geschillenbeslechting is al een tijdje een zeer populair onderwerp in de historiografie van de middeleeuwen. Niemand kan ontkennen dat deze belangstelling terecht is, want uiteindelijk brengen geschillen tot uiting welke spanningen in een sociaal weefsel bestaan, terwijl de oplossingen die ze krijgen vorm geven aan de maatschappij. Het is daarom geenszins overbodig dat Henk Teunis in navolging van vele, vooral Engelstalige historici, een boek geschreven heeft over geschillenbeslechting in de middeleeuwen. Op basis van bronnen uit het elfde-eeuwse Anjou, beschrijft hij op een zeer fascinerende wijze welke mechanismen speelden wanneer een evenwicht verstoord werd bv. doordat een jonge man ridder werd en die gelegenheid te baat nam om een transactie door een voorouder te betwisten. Teunis toont daarbij zeer goed aan wat het basispatroon is. Telkens iemand de indruk had dat hem onrecht aangedaan was en aandrang op herstel, was het referentiepunt een vorige situatie en leidde het conflict er uiteindelijk toe dat die op een of andere manier en met aanpassingen hersteld werd. Noch het geschil, noch de beslechting staan op zich. Ze passen in een ruimere context, waarbij de juridische elementen vaak zelfs een ondergeschikte rol spelen tegenover bv. het eergevoel van de partijen. Een en ander hangt daarbij af van de strategieën die zij kiezen. Die strategieën verliepen overigens volgens bepaalde patronen en in zekere zin zou men op basis van Teunis' boek kunnen stellen dat elk conflict was als een dans. Verschillende patronen zijn mogelijk, maar zodra men een bepaald patroon gekozen heeft, liggen grotendeels de stappen vast die de dans zullen beëindigen. De bovenstaande al te abstracte uiteenzetting doet helemaal geen recht aan Teunis omdat ze nu eenmaal te beperkt is o.m. omdat ze onbelicht laat dat zijn boek allesbehalve een louter theoretische schets is. Het illustreert de opvattingen van de auteur immers voortdurend met de studie van concrete geschillen. Weinig boeken zijn dan ook zo boeiend en leesbaar als dit werk. Bijkomend is het zowel op een grondig en degelijk bronnenonderzoek als op een bijna onnavolgbare kennis van de literatuur gebaseerd. Niet iedereen zal meteen de bronnen uit Anjou willen bestuderen, maar wie iets wil weten over geschillenbeslechting noteert best meteen dat het eerste hoofdstuk van dit boek verplichte lectuur is omdat betere overzichten van de vroegere literatuur over dit onderwerp moeilijk te vinden zijn.

Net omdat Teunis in zijn kennis en analyse van bronnen en de bestaande Engelstalige literatuur zo uitstekend is, zal ik verder vooral ingaan op zijn zwak punt, nl. het recht zelf. Het is trouwens niet alleen voor Teunis kenmerkend dat hij een historicus is die over recht schrijft zonder eigenlijk veel daarover te weten. Nogal wat medievisten die het middeleeuwse recht vanuit een antropologische invalshoek bestuderen, zijn in hetzelfde bedje ziek. Dat Teunis op dit punt zwak staat komt dan ook omdat hij nu eenmaal voortbouwt op anderen die van in het begin bepaalde zaken genegeerd hebben. Een bijkomend probleem is dat juridisch geschoolde specialisten zeer ten onrechte de antropologische literatuur over het middeleeuwse recht genegeerd hebben. Dat is een beetje jammer omdat zij Teunis en zijn collega's erop hadden kunnen wijzen dat, hoewel geschillen complexe sociale fenomenen zijn, zij nog steeds een juridische component hebben en dat daarom een beetje juridische kennis steeds van pas komt. Hetgeen volgt is dan ook niet zozeer een kritiek op Teunis dan wel een poging om zijn werk de nodige verbetering vanuit rechtshistorische en ook vanuit algemeen juridische hoek te bieden. Deze recensent is zich er maar al te goed van bewust dat hij het boek van Teunis teveel vanuit zijn eigen invalshoek bekijkt, terwijl hijzelf en zijn collega's-rechtshistorici

omgekeerd ook boter op het hoofd hebben en al te vaak alleen het juridische bekijken ten koste van vaak veel waardevollere maatschappelijke elementen.

Een eerste probleem in dit boek is het concept recht zelf. Teunis stelt zeer duidelijk dat er in zijn ogen geen recht was in onze zin in de door hem bestudeerde periode. Er was wel iets anders dat hij bij gebrek aan beter omschrijft als pre-recht. Dat er nog geen echt recht was, kwam omdat er als dusdanig geen staat was die juridische regels kon afdwingen. Een dergelijke opvatting over recht is echter verouderd. Ze past nog volledig in de sfeer van de negentiende eeuw, waarin bv. de exegetische school in Frankrijk of het legisme in Nederland stelden dat de enige vorm van recht wetgeving was (cf. p. 12 waar ook Teunis recht koppelt aan wetgeving). Een dergelijke opvatting is echter al lang achterhaald sinds het werk van François Geny en anderen over de rechtsbronnenleer. Dat blijkt ook duidelijk in recentere rechtsantropologische studies van Moore, von Benda-Beckmann, Tamanaha, Roberts en anderen. Het zegt genoeg over de evolutie van het denken over het begrip recht dat bepaalde auteurs zelfs gebruiken binnen één bepaalde familie recht willen noemen. Dat dit alles niet bekend is, komt toch wel door een gebrekkige kennis van de rechtsantropologische literatuur die blijkbaar vooral doorgenomen wordt in de tweedehandse versie van historici. Ook andere literatuur dan de rechtsantropologische kan nuttige diensten bewijzen. Een interessant concept bv., naast zovele andere, uit de moderne rechtstheorie (eigenlijk uit de rechtsvergelijking) dat Teunis en zijn collega's niet kennen is dat van de *law in minds*, zoals het ontwikkeld is door Ewald. Die gebruikte het te beschrijven en te analyseren dat soms een grote wirwar aan strategieën en praktijken bestaat, maar dat daarachter een bepaald kader schuilgaat, dat misschien wel niet neergeschreven staat, maar wel degelijk bestaat. Wat Teunis schrijft op pagina 95 van zijn boek schrijft over *unexpressed norms* past daar perfect in.

Naast de rechtsantropologie en de rechtstheorie, zijn er nog andere rechtstakken met zinvolle ideeën die hier genegeerd worden, zoals de rechtseconomie, maar vooral de rechtshistorische literatuur en de finesses ervan zijn weinig gekend. Een typevoorbeeld hiervan is een opmerking die Teunis nogal vaak maakt (de herhaling is soms overdreven omdat de aandachtige lezer de boodschap wel begrepen heeft) over jonge mannen die ridder worden. Blijkbaar hadden die de gewoonte om plots met allerlei claims af te komen, zodat ze zich op die manier konden manifesteren en de erkenning als volwassene konden verkrijgen. Een rechthistoricus kan hier niet anders dan opmerken dat dit nogal evident is, daar de ridderslag niet alleen een sociale, maar ook een juridische rite of passage is. De ridderslag zorgt ervoor dat een jonge man volledig handelingsbekwaam wordt en dat hij geheel aan het juridische leven kan deelnemen. Het spreekt dan ook voor zich dat de opgekropte energie van de jaren voordien zich na de ridderslag uitte. Dit is nog een gemakkelijke idee die overigens wel op de achtergrond van Teunis' denken aanwezig is. Geheel anders is het met een veel substantiëler concept (waarover ik een publicatie voorbereid), de vrijwaring in het kader van verticale relaties, die Teunis en vele anderen met hem niet echt kan vatten, zodat alles wat ze schrijven over verkopen en schenkingen van gronden en de latere betwistingen daarover op drijfzand staat. (Zie in dit boek bv. de pagina's 41-42, 52, 57, 73, 82, 85, 129 en 131, maar eigenlijk het gehele boek). In ons hedendaagse recht is een verkoper of schenker en zijn erfgenamen na hem verplicht te vrijwaren. Hij moet ervoor zorgen dat de tegenpartij een rustig bezit zal genieten. In de middeleeuwen was dat geenszins het geval. Sowieso was het niet de verkoper die een rustig bezit diende te vrijwaren, maar een heer omdat de middeleeuwer niet zozeer dacht in termen van de horizontale relatie koper-verkoper, maar in verticale termen van heren tegenover anderen. Teunis merkt wel dat dit speelt (cf. p. 59: "The possibility of pressing for a sentence... was basically reserved for counts and abbots."), maar heeft het mechanisme als dusdanig niet door. Dat blijkt uit wat hij schrijft over de beroemde tegengift, vooral wanneer die aan een heer gegeven wordt. Een keer wordt die tegengift zelfs een "bribe" (p. 73) genoemd. Dat is echter niet het geval. De tegengift hangt samen met de zonet vermelde

vrijwaring, maar waar men nu automatisch verplicht is tot vrijwaring, was dat in het middeleeuwse gewoonterecht niet zo. Een heer of een andere persoon, was maar verplicht tot vrijwaring wanneer hij zichzelf daartoe verbonden had en de meeste personen hadden geen zin om dit gratis te doen net omdat vrijwaring de plicht tot bijstand in geschillen omvatte en dus heel wat werk, tijd en geld kon kosten. Door hierop te wijzen wil ik geenszins ontkennen dat Teunis en anderen gelijk hebben door de tegengifft te zien als fenomeen dat het recht overstijgt, maar omgekeerd mogen zij de juridische component ervan niet negeren. Kortom, niemand kan verwachten van een historicus dat hij elke discipline waarover hij schrijft beheerst, maar het blijft toch geraden dat wie schrijft over recht, zich daarover ook informeert. Daarin mag ook niet overdreven worden. Specialist Romeins recht zullen met veel interesse de vermeldingen over bv. *iniuria* (zie p. 57) in Teunis' boek lezen en zich terecht afvragen in hoever dit gebruik van een technische term uit het Romeins recht ook de overname van de bijhorende Romeinsrechtelijke concepten impliceert. Dat onderzoeken laat men best aan hen over.

Nog afgezien van de rechtsgeschiedenis, kan een jurist niet anders dan denken dat Teunis en zijn collega's weinig met de praktijk van het recht vandaag vertrouwd zijn. Zo benadrukt Teunis sterkt dat wie een geschil start, daarbij uitgaat van een "*perceived wrong*", dat het vaak minder gaat om regels dan om praktijken, dat een juridische procedure slechts uitzonderlijk is en dergelijke meer. Een gesprek met een hedendaagse rechtspraktizijn had hem meteen kunnen leren dat zoiets vaak niet zo sterk verschilt van wat vandaag gebeurt. Ironisch genoeg gaat modernisering zelfs vooral in de richting van nog meer *mediation, alternative dispute resolution, flexible rules* en dergelijke. Teunis beseft het waarschijnlijk niet, maar zijn boek is ongelooflijk interessant voor hervormers van het hedendaagse recht die nog veel van zijn verhaal over het middeleeuwse recht kunnen leren en dan vooral dat zij het warm water niet opnieuw hoeven uit te vinden. Dat Teunis daarbij, zoals ieder ander, niet alles aan bod kan laten komen, kan hem bezwaarlijk verweten worden. Geschillenbeslechting is een zo complex fenomeen dat het alleen grondig kan bestudeerd worden door een interdisciplinair team van specialisten, waarin een rechtshistoricus net zo min mag ontbreken als een antropoloog van de middeleeuwse geschiedenis.

Kunnen de bovenstaande bemerkingen Teunis dan ook geenszins kwalijk genomen worden, dan geldt dat minder voor twee andere opmerkingen. Vooreerst is de Engelse tekst niet altijd even goed nagelezen. Op p. 115 is er bv. sprake van een zekere "Roaldus van Luigné", op p. 117 van "Rainaldus van Martigné" (elders toch al iets beter: "Rainaldus of Martigné"). Het is enigszins absurd dat Franse bisschoppen in een Engelstalig boek een naam krijgen die noch Frans, noch Engels is, maar Nederlands en waarom bv. de ene Robertus in de tekst Robert wordt en de andere een Robertus blijft, is helemaal niet duidelijk. Een andere schoonheidsfout is dat bepaalde referenties weggelaten worden omdat de auteur voor de helft van zijn boek reeds eerder gepubliceerde artikelen of bijdragen gebruikt heeft. Dat betekent dat de lezer toch verplicht wordt die artikelen vooralsnog op te zoeken, terwijl de zin van een boek als dit net is dat men alles in een pakket aangeboden krijgt. Tot slot nog een allerlaatste bedenking: Teunis citeert quasi geen publicaties uit de Lage Landen. Het is een beetje jammer dat hij deze kans niet gebruikt heeft om waardevol werk dat enkel in het Nederlands geschreven is, ook bekend te maken bij een Engelstalig publiek. Zo verwijst Teunis niet naar Arnoud-Jan Bijsterveld, hoewel die net zoals Teunis sterk de antropologische toer opgaat. Gelukkig zal Bijsterveld weldra zijn onderzoek samenbrengen in een Engelstalig boek. Mogen hij en Teunis op dat vlak nog veel navolging krijgen.